

A budapesti Botanikus kert multja és jelene

Az elmúlt centenáris esztendőben ünnepelte a P. P. Tüd.-egyetem botanikus kertje, a közismert, regényes Fűvészkert létesítésének százéves fordulóját. Az illésutcai Kert egyébként már ötödik Botanikus kertje a Pázmány Egyetemnek. Nagyszombatban alapították első ízben, az ezerhétszázas évek közepe táján. Mikor azután az egyetem Budára került (1777-ben), új növénykertje létesült azon a területen, amelyet ma a Délvasút pályatestje szel át, a Márvány-utca tájékán. Az egyetem rövid ideig maradt Budán; 1784-ben áthelyezték a pesti oldalra s ekkor Winterl Jakab, az első botanikus professzor a ferencrendiek kertjét, a mai Szép-u. helyén, rendezte be az egyetemi céloknak megfelelően. A benne tenyésztett növények első jegyzéke: »Index horti botanici, universitatis Hungaricae, quae Pestini est« címmel 1788-ban jelent meg. Winterl helyesen ismerte fel, hogy a pesti Botanikus kertnek, mint kontinentális országának, elsősorban a jellegzetes honi flórát kell képviselnie. Ebben az irányban nagy tökéletességre emelte a kertet a magyar tudomány egyik fő büszkesége, Kitaibel Pál, aki egyszersmind a hazai növényhonosítások szempontjait is érvényesítette.

ÚJ FEJEZET KEZDŐDIK

a pesti Botanikus kert történetében az 1809. évvel. Előtte való esztendőben Grassalkovich Antal azt a telkét, mely az országút (ma Múzeum-körút) és az Ötpacsirta-utca (ma Eszterházy-u.) között terül el, az államnak adta át. Ide költözött a Botanikus kert; új helyén azonban csak 1816-ban jött rendbe.

Ezt a Kertet Haberle professzor kiválóan fejlesztette, azonban szem elől tévesztette a honi feladatokat s így érthető meg, hogy Haberle 1832-ben történt tragikus meggyilkolása után csakhamar hanyatlásnak indult és 1847-ben meg is szűnt.

Innen kezdődik a mai Botanikus kert története. Telkét (a mai Üllői-út, Honvéd Kossuth Akadémia kertje és Illés-u. között) Festeticsből vették 1847-ben 70.000 akkori forintért. Az első kapavágást e helyen 1848 július havában tették. Kezdetül vette az első üvegház-csoport építése is, azonban a szabadságharc miatt csak a következő évben, 1849-ben kezdődött meg a Kert igazi áttelepítése a mai Trefort-kert és bölcsészkar épületek helyéről. Ekkor épültek fel a ma is meglévő első üvegházak és személyzeti lakások.

A Kert nehezen emelkedett hívatása magaslatára. Eleinte, mint Kerner 1866-ban leírta, »libalegelő képét mutatta«. Később, Jurányi idejében (1866—1887) rendezték, majd Mágócsy-Dietz, Tuzson és Szabó professzorok magas fokúra fejlesztették. Közben 1905-től kezdődően alaposan megcsorbult; az eredeti 18 hold területéről a klinikák építkezése folytán a hatalmas növényállományú kert 6 holdnyi területre szorult. A jelenlegi igazgató, Gimesi Nándor a Kert történelmének talán legnehezebb szakaszán vette át e nagyjelentőségű kulturális örökséget. Budapest ostroma idején,

1945 január havában a bombázás következtében az üvegházak ablakai sorra betörték s az akkori 15 fokos hidegben a kert egész trópusi és szubtrópusi növényállománya teljesen kipusztult. A ritkaság-számba menő növényanyag akkori becslés szerint kb. 12 millió aranypengő értéket képviselt! 1947 nyarán a VKM támogatásával egy kisebb növényház-csoport felépült s az egész kulturált világra terjedő mag- és növény-csere útján szerzett hatalmas anyaggal a Botanikus kert ismét a fejlődés útjára lépett.

Mai helyén immár 101 esztendeje szolgálja a kísérletező tudomány és a gyakorlat, valamint az oktatás és a közművelődés érdekeit. Megjegyzendő, hogy Budapest belterülete alig rendelkezik a Botanikus kerthez hasonló nevelő értékű és a nagyközönség számára is hozzáférhető intézménnyel. Évenként átlag 12.000 középiskolás diák látogatja szaktanárok vezetésével a Kertet. Természetesen az egyetemi ifjúság úgyszólván állandó látogató. A természetkedvelő nagyközönség szintén megismerheti itt hazánk flórájának nevezetesebb növényeit, valamint sok külföldi, részben gazdasági vagy gyógyászati jelentőségű növényt is megismerhet és tanulmányozhat. Nem kell különösebben hangsúlyoznunk, hogy a természetjárással kapcsolatos modern ifjúsági és társadalmi mozgalmaknak milyen komoly alapja a jó természetismeret.

A BOTANIKUS KERT

egyre szorosabbra fűzi kapcsolatait a többi, ilyen irányú intézménnyel. Nagymértékben támogatja a hazai gyógyszer- és vegyipart, nemkülönben a mezőgazdaságot érintő kutatásokat. E téren a szakudós- és vezetőképzésnek különösen nagy nyeresége a Botanikus kert, amely így nagyon is bekapcsolódik, mégpedig elsősorban az ország mezőgazdaságára hatóan, az újjáépítésbe. A Kertet ma főként a növényélettan legmodernebb szempontjai irányítják. Kísérletek folynak a heteroplaztikus transzplantáció módszereivel, a magvak csirázását és a növények fejlődését, valamint asszimilációját serkentő szerekkel, szárazon természetközeli rizsszel, talaj-nélküli növénytermesztéssel, növényi hormonokkal, radioaktív nyomelemekkel, vírusokkal, hártvány maghéjú, nagy olajtartalmú tökfélével, gyapottal, gyógy- és vegyipari növényekkel stb.

A Kert beosztása egyébként a régi elveket is tükrözteti. A bejárat közelében cserjék, tarkalevelű változatok, alakfák s az orgona legnemesebb kerti fajtái láthatók. A műemlék jellegű igazgatósági épület (valaha vadász kastély) felé vezető köves út baloldalán egy sziklacsoport az Ősmátra, vagyis a Magyar Középhegység s utána egy nagyobb sziklahalom a Kárpátok jellemző növényeit látatja. A hegyvidéket utánzó sziklaktól balra fenyőfélék állnak vagy inkább senyvednek; a városi levegő tisztátalanságait sanylik. Az igazgatósági épület mellett hatalmas Ginkgo fák díszlenek, alighanem a száz év előtti szennyvíz emésztőhelyén;

annak nitrogénjét, foszfátjait, szulfátjait hálálják természetes, bár az ostrom óta kissé megcsönkített alakjukkal. Jellegzetes, kétlebenyű (*G. biloba!*) leveleik legyezőalakúak, erezetük villás. A földtörténet régi növényosztályának utolsó képviselője az az egyetlen faj, amelynek Kelet-Ázsiából származó példányairól e sorokban megemlékeztünk. Pótlásul talán még annyit, hogy ősszel megérő magvainak húsos burka igen kellemellen sajtzagú, de Kínában, Japánban fogyasztják, úgyszintén keményhéjú magvát is, csemegének, orvosságnak és olaj ütésre. Sárga szilvához hasonlít az egész képződmény, amely azonban nem minősül botanikai értelemben termésnek, mert a Ginkgo nyitvatermő növény.

Az épületen túl kis díszkert virul díszpázsít-félékkel és valaha bambuszokkal. Ma még rossz kerítés határolja itt a kertet a klinikák felé, az ötvenes terv során azonban új kerítés létesül majd ezen a szakaszon, valamint folytatásában, amely a kis erdőrésztelét választja el a régi, betemetett tavon épült elme-klinika épületétől.

Az említett sziklák mellett vezető köves úttól jobbra a rózsafélék családját képviselik a legkülönbözőbb cserjék és fák. A főfelügyelő lakása mögött virágzanak tavasszal a teltvirágú japáni cseresznyefák, sejtelve azt a szépséget, amelyet a »Felkelő Nap Országában« teljesen kibontakoztatnak. A Rosaceae-családot képviselő csoporton túl hüvelyes fák és cserjék következnek. Feltűnik a lilavirágú glicine (*Wistaria sinensis*) fára kúszó hatalmas, bár erősen sérült példánya, valamint a gyöngyvirágú akác, a közönséges akácfa csökevényes virágú változata (*Robinia pseudacacia* f. *cleistogama*). Virágai nem nyílnak fel, hanem »kleisztogámiások«.

Az üllésutcai homlokzat mentén a növények rendszerint csoportosítását szemléltethetjük, a harasztféléktől a fészekvirágzatúakig. Gazdag a liliomfélék, mácsonyafélék és fészkesek csoportja.

EGY-EGY TERÜLETEN BELÜL

oikologiai, összetartozó növénycsoportok szemléltetik a növények társulását. Megtaláljuk az alföldi homokpuszta különöségeit is. A növényházak is oikologiai csoportokat tartalmaztak tönkremenetelük előtt. Mindegyikben a hasonló életviszonyokat igénylők voltak és részben vannak is már újra együtt. Különösen gazdag volt a Kert kaktuszgyűjteménye; ma ismét többszáz fajt számlál, amelyet úgyszólván a teljes megsemmisültségből hívtak ismét életre a hároméves terv során. A pozsgás növények közt igen érdekesek a kavicsot utánzó; mintha virágzó kövek lennének.

Sok lehetőség rejlik a trópusi gazdasági növények termesztésében. Egy-két év múlva pl. már termést hoz a ki is ültethető törpe banán. Már most is verdesik az üvegház tetejét az Eukalyptusok, Ausztrália óriás fái, melyekből a gyógycukorkák hatóanyagát előállítják. Szépen fejlődnek az üvegházakban a kávécserje, a bors, a tea, a híres illatszernövény, a pacsuli (*Pogostemon*), az erős rostjai miatt elszakíthatatlan levelű *Phormium tenax*, az ugyancsak rost-szolgáltató *Boehmeria*

slb. példányai. Ezek egyike-másika talán honosítható változatokat is szolgáltathat. Mindenesetre a legkülönbözőbb irányú növénytanai kutatásoknak jó alanyai. A legfontosabb gazdasági növényeket egyébként a szabadban találjuk, az elpusztult Pálmaház előtt.

A Pálmaház ma még siralmas látvány. Az öt éves terv során azonban korszerű alakban újul majd meg, amennyiben jórészt laboratóriumok csoportjává alakul.

A híres *Victoria regia* üvegháza még az idén újra épül, nagy medencéjével, amely a trópusok legfontosabb vízinövényeit tartalmazza.

A Kert legtávolabbi sarkában húzódik meg a már említett erdőcske, amely a magyarországi lombos fák és az árnyékedvelő erdei növények egy részét ismerteti meg a közönséggel, diákokkal és szolgáltató példányokat a tudományos kutatás számára.

Röviden ennyit a pesti egyetemi Botanikus kert mulljáról és jelenéről. Jövőjét az öt éves terv kereteiben látjuk bontakozni. Ennek során nemcsak teljesen újjáépül majd ez a minden irányban nagyjelentőségű, régi értékekkel és új lehetőségekkel gazdagon rendelkező intézmény, hanem az egyetemi tudós-, gyógyszerész-, tanárképzésen túl új, kutató irányúival élénken hat az ország mezőgazdaságára, gyógyszer- és vegyiparára.

Frenyó Vilmos dr.

IRODALOM. Frenyó V.: Száz éves a Fűvész-kert. (Új Idők, 1948.) — Gombócz E.: A budapesti egyet. bot. kert és tanszék története. (Bp. 1914.) — Gombócz E.: A magyar botanika története. — Kubacska A.: A bp. k. m. tud. egyet. növénykert térképe. (Bp. 1901.) — Péntes A.: Budapest élővilága. (Bp. 1942.) — Schneider J.: A P. P. Tud. egyet. Botanikus kertje. (Virágkedvelők lapja, 1948.)